

Aistė BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ

KAZYS VARNELIS STOKBRIDŽE

Straipsnis pristato konkretų garsaus lietuvių dailininko, kolekcininko Kazio VARNELIO (1917–2010) gyvenimo etapą – 20 metų, praleistų Stokbridže, JAV. Persikėlęs čia po trijų Čikagoje praleistų dešimtmečių, Varnelis Naujojoje Anglijoje gyveno iki pat grįžimo į Lietuvą 1998 metais. Šis laikotarpis paliko gilų įspaudą jo biografijoje: pasikeitė kūrybinis braižas, knygų ir meno rinkinius papildė nauji eksponatai, užsimezgė įdomios pažintys. Rūpestingų šeiminių dėka pasikeitė ir patys namai – 1978-aisiais įsigyta begriūvanti „Villa Virginia“ jau po kelerių metų atgavo praėjusios epochos didybę ir virto pačiais tikriausiais namais-muziejumi. Tekste bandoma atskleisti tarp menininko ir jo gyvenamosios erdvės užsimezgsį abipusį ryšį.

KAZYS VARNELIS IN STOCKBRIDGE

The article by the art historian Aistė BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ tells us about the 20 years the famous Lithuanian artist and collector Kazys VARNELIS (1917–2010) spent in Stockbridge, USA. Moving there after spending three decades in Chicago, his family lived in New England until 1998, when they decided to come back to Lithuania. This period left a deep mark on Varnelis' life: his artistic style changed, he supplemented his library and collection with new items, and he made new and interesting acquaintances. Thanks to its careful and energetic owners, the house itself changed: bought in the late 1970s, the almost collapsing Villa Virginia soon became an exclusive house-museum. This article tries to show the mutual relationship between the artist and his living space.

PRIEŠISTORĖ

Žinios apie tuomet dar tik būsimus Varnelių namus mus pasiekia iš XIX amžiaus. Šios vietos savininkas bostonietis Johnas Winthropas (1841–1895) tuomet ją vadino „Ice Glen Farm“ ir plėtojo čia intensyvią ūkinę veiklą. Jo įpėdiniu tapo Henry Cecilis Havenas (1852–1915), garsus gydytojas ir filantropas, pervadinęs naujuosius namus į „Glenburnie Farm“. Po jo mirties 1915 metų žiemą našlė dvarą pardavė niujorkiečiams Williamui ir Virginiai Vilas Clarke'ams, 250 akrų (apie 100 ha) užimančią valdą įsigijusiems už 65 000 dolerių.

Clarke'ai nebuvo kilmingi, tačiau savo sumanumo dėka sukūrė pelningą verslą, leidusį mėgautis kasdiene prabanga. Ankstesnių šeiminių palikimas neatitiko jų poreikių, tad šeima nusamdė garsių architektų Philipo Hisso ir Hobarto Weekeso duetą, ir netrukus Stokbridže prasidėjo pirmieji darbai. Apie 1917 metus iškilo Italijos Toskanos regiono renesanso architektūros tradicijas atspindintis kompleksas. Beveik pusę turimos valdos paskirta gyvulininkystei plėtoti – veisti džersių veislės galvijai. Pats ansamblis pervadintas į „Villa Virginia“. Matyt, žmonos garbei.

Dvaras tapo chrestomatiniu savosios epochos pavyzdžiu. Rūmams įrengti buvo nusamdyti geriausi savo amato žinovai. Didžiąją svetainę papuošė 52 italų meistrų sukurti paneliai, antrame aukšte – išraiškinga baliustrada, rafinuotai dekoruoti židiniai, taip pat ažuolinės drožinės durys, marmuro kolonos, o lodžijos skliautinėse lubose ranka ištaipyti astrologiniai simboliai. Net sklido gandai, kad statyboms smėlis gabetes iš Sacharos, oniksas – iš Italijos, o buksmedis – iš Virdžinijos. Namus puošė paveikslai, brangūs kilimai ar auksuoti, meniškai drožinėti baldai, kurių dauguma buvo gaminta pagal užsakymą arba atgabenta tiesiai iš Vakarų Europos, ypač Italijos. Įrengtos ne tik anglinės, bet ir elektrinės viryklės, moderni šildymo ir kanalizacijos sis-

tema, o greta penkių miegamųjų atsirado po patogų vonios kambarį. Daug dėmesio skirta ir rūmų aplinkai – nusamdytas talentingas kraštovaizdžio architektas italas Ferruccio Vitale (1875–1933), Stokbridže sukūręs vieną gražiausių parkų savo karjeroje. „Villa Virginia“ virto ištaiginga vasaros rezidencija.

1929 metais per pasaulį nusirito Didžiąja depresija praminta ekonominė krizė. Prabangios kurortinio tipo gyvenvietės ėmė virsti vaiduokliais: vilos, kurių nesisekė parduoti, griauamos, sklypai skaidomi ir atiduodami pusvelčiui. Vis dėlto „Villa Virginia“ išliko – ją 1934-aisiais įsigijo Johnas H. Hopkinsas. Iš Anglijos atsigabėjęs elnių, įsirengęs teatrą, o ansamblį pervadinęs „Villa Veracelle“, jau po metų jį pardavė Marie Rich Sayles-Rockwood (1878–1964), kompanijų „Rockwood Manufacturing Company“ ir „General Fiber Products“ prezidento George'o Otis Rockwoodo (1872–1935) našlei. Dabar „Villa Veracelle“ tapo „Laurel Mere“. Kilminga ponija visuomenei buvo gerai žinoma, ypač kaip Stokbridže gimusių patriotinių muzikos kūrinių „Our Mayflower“ (1953), „Our great Red Cross“ (1955) ar „Daughters of brave fathers“ (1954) autorė. Vis dėlto už motiną dar garsesnė buvo jos duktė Diane (g. 1909). Tiesa, ne turimais talentais, o skandalingu gyvenimo būdu, ištaigingais priėmimais ir vedybomis su rusų ir gruzinų kilmės kunigaikščiu Vladimiru Eristavi-Tchicherine (1881–1967). 1929 metais įvykusi „pati įdomiausia ir spalvingiausia tarptautinė santuoka visame Paryžiuje“ tetruko trejus metus, tačiau kunigaikštienės Eristavi titulą Diane nešiojo visą likusį gyvenimą.

Kai 1964 metais, sulaukusi 85-erių, amžinybėn iškeliavo Diane's motina Marie, duktė tapo vienintele jos turto paveldėtoja. Vis dėlto ši, daugiausia laiko praleisdama Europoje, Stokbridžo dvaru menkai tesirūpino, ir laikui bėgant neprižiūrimų, nešildomų pastatų būklė darėsi vis prastesnė, o kadaise ištaiginga „nuvorių“ rezidencija ėmė merdėti.

DVARININKAS IŠ ALSĖDŽIŲ

XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Kazys Varnelis, išėjęs į pensiją, kartu su žmona ėmė dairytis naujos gyvenamosios vietos, mat „gyvenant Čikagoje per daugybę metų to viso turto susikrovė tiek, kad pasidarė gana ankšta“. Taip pat yra prisipažinęs, kad niekada nemėgo Čikagai būdingų „baisių vėjų ir staigių oro permainų“, tad jau nuo seno puoselėjo viltį persikelti arčiau gamtos, į ramesnę, sveikesnę aplinką. Po atkaklių paieškų 1977 metais dailininko dėmesį patraukė skelbimas apie Stokbridže parduodamą sodybą. Varnelis tuometinei savininkei Diane'ei Eristavi rašė:

Po kelių sėkmingų pasirodymų Amerikos muziejuose ieško-
jau naujos aplinkos savo darbams, kurių dauguma yra didelio
formato. Tikime, kad „Laurel Mere“ būtų tinkami ir saugūs
namai mano kolekcijai, tad ketiname padaryti viską, kad at-
kurtume pirminį šios vietos grožį (žinoma, tai užtruks keletą
metų) net iki mažiausių detalių. Darysime viską, kad išsau-
gotume autentišką atmosferą, kuri, net neabejojame, puikiai
derės su mano paveikslais ir skulptūromis. Visas namas bus
įrengtas kaip privatus muziejus, kuris vieną dieną galėtų būti
perduotas visuomenei. Visa tai aiškinu manydamas, kad Jums
gali būti įdomu žinoti mūsų tikslus įsigyjant „Laurel Mere“.
Noriu pabrėžti, kad nesame nekilnojamojo turto agentai,
vystytojai ar verslo žmonės, žiūrintys į šią nuosavybę kaip į
komercinį objektą. Priešingai, esame tie, kurie tiki Amerikos
paveldu ir kuriems rūpi išsaugoti gražius daiktus.¹

Šių eilučių adresatas, kaip jau buvo minėta, Stokbridže
negyveno – visus turto reikalus pavedusi tvarkyti advokatui,
kunigaikštienė dienas leido Venecijoje ir jokių planų grįžti į
JAV nepuoselėjo, nors jos tėvų asmeniniai daiktai (drabužiai,
korespondencija, vertingi senoviniai baldai ir indai) tebebuvo
čia. Akivaizdu, kad, be įstabių apylinkių ir erdvios itališko sti-
liaus vilos, pastaroji aplinkybė buvo viena svarbiausių priimant
sprendimą – 1978 metų birželio pradžioje ne tik pastatų, bet ir
viso juose buvusio inventoriaus savininkais tapo lietuvių šei-
ma. „Kiniškos smulkmenos“, drakono formos stovas, XVI am-
žiaus skrynios, senovinės komodos, kėdės ir tapyti stalai pate-
ko į „netyčia“ dvarininku tapusio lietuvių menininko kolekciją.

Pirkinyis ištis buvo neeilinis. Tik vargu ar naujieji savi-
ninkai galėjo numatyti, kiek reikės pasistengti, kad rūmai tap-
tų patogūs gyventi.

Kai sutarėme, kad tikrai pirkime, buvo ruduo. Viskas pašalę,
tad vaizdas buvo vienas. Galutinai perimti nuosavybės nvy-
kome vėlyvą pavasarį, per pačius karščius. Atvažiuojame, o
ten varlės, visokios kitokios baisybės, purvas – vaizdas jau vi-
siškai kitoks! Mano akys tą pamačius tiesiog „išlipo“. Sakau:
„Gabryte! Maunam tik atgal! Pražūsime čia! <...>“ Kitą die-
ną išėjome prie įvažiavimo. Šakų ten prikritę, tad pradėjome
dirbti. Bet ką ten dviese! Buvome jau į ašaras bepuolantys...²

Pagrindinis pastatas buvo negyvenamas ir nešildomas
dvylika metų, o gal net dar ilgiau, mat jau XX a. septintojo
dešimtmečio pradžioje našlė Rockwood persikėlė į vežiminę,
kurioje buvo nedideli, patogūs, gerokai mažesnių išlaikymo
išlaidų reikalaujantys apartamentai. Vila buvo „ant visiško
nusidėvėjimo ribos“: šildymo ir kanalizacijos sistemos nevei-
kė, kesoninės lubos – nublukusios ir besilupančios, grindys
apgadintos, langinės sutrūnijusios, stogas skylėtas... Vis dėlto

Kazio Varnelio darbai, sukurti Stokbridžo laikotarpiu.
Kazio Varnelio nuotrauka. XX a. 9–10 dešimtmečiai.
Kazio Varnelio namų-muziejaus archyvas

Varneliai nusprendė likti, o šios vietos tvarkymas tapo vienu
didžiausių dailininko gyvenimo projektų.

Vargome gal kokius kelerius metus, kol atstatėme ir įsikūrė-
me, užtai laimėjome daug vietos bibliotekai, kolekcijoms, na,
ir mano drobėms, kurios, kaip jau žinote, dažniausiai nema-
žos. Šalia viso to pats didžiausias laimėjimas – tai užsilikę
baldai, kurių buvo gana daug, nors ir labai apleisti. Laikui bė-
gant paašikėjo, kad čia esama labai vertingų egzempliorių net
ir iš renesanso laikų, taip pat nemažai iš XVIII a. ir XIX a.,
daugelis jų atvežti iš Italijos, taigi originalai.

Pavyko sutvarkyti ne tik apleistus baldus, bet ir lubas, ta-
pytus panelius, stiuko lipdinius, sienas. Viską restauravo pats.
Ansamblis keitėsi tiesiog akyse: atkurtos autentiškos vilos
interjero detalės, o šalia įkurdinti nauji, išskirtinai Kazio Var-
nelio gyvenamajai erdvei būdingi artefaktai, t. y. jo asmeninės
kolekcijos eksponatai ir Čikagos laikotarpio drobės. Išgražėjo
ir šią mūzų buveinę supęs parkas: neliko kritulių, atsivėrė
erdvės, atgijo gėlynai. Gabrielė Varnelienė pasakojo:

Buvo sunku, tačiau tai nebuvo juodas darbas. O svarbiau-
sia – matėsi rezultatai. Padirbėdavai ir jau matai, kad kažkas
atstatyta arba pradeda augti kokios nors gėlės, kurios jau metų

„Villa Virginia“. Jono Dovydeno nuotrauka. XX a. 9–10 dešimtmečiai.
Kazio Varnelio namų-muziejaus archyvas

„Villa Virginia“. Interjeras. Jono Dovydeno nuotrauka.
XX a. 9–10 dešimt. Kazio Varnelio namų-muziejaus archyvas

metais buvo apžėlusios ir nebeiškišdavo savo žiedelių. Gamtovaizdis buvo nepaprastai gražus. Parkas pats savaime buvo ypatingas.³

Šeiminkai puikiai suvokė šios vietos reikšmę, jos ypatingumą, atspindintį ištisą Amerikos istorijos epochą. Tą gebėjimą pamatyti ir pajauti visumą geriausiai rodo faktas, kad kaip tik Kazio Varnelio iniciatyva „Villa Virginia“ kompleksas 1983 metais buvo įtrauktas į Nacionalinį istorinių vietų registrą⁴.

NAUJI OBJEKTAI

„Tai buvo rojus“, – vėliau, jau grįžę į Lietuvą, vienbalsiai tvirtins sutuoktiniai. Iš kur tas džiaugsmas, kai vien žolei nupjauti prireikdavo trijų dienų, kasdieniai rūpesčiai neretai kainuodavo brangias kūrybos valandas, o, regis, niekada nesibaigiantys tvarkymo darbai siurbte siurbė lėšas? Ryšys buvo abipusis. Tarsi atsidedodama už nuolatinį rūpestį, „Villa Virginia“ dosniai dovanuoja naujas pažintis, patirtis ir kitokį

„Villa Virginia“. Kazio Varnelio nuotrauka. XX a. 9–10 dešimt.
Kazio Varnelio namų-muziejaus archyvas

gyvenimo būdą. Ilgainiui šių pokyčių rezultatai ėmė ryškėti ne tik kolekcijoje, bet ir drobėse.

Stokbridžas buvo vieta, skaičiavusi šimtmečius. Čia tebe gyveno pirmųjų kolonistų palikuonys ar bent jau tie, kurių ne tik tėvai, bet ir seneliai buvo kilę iš šių apylinkių. Tai buvo žmonės, vertinę ne tik kilmę, bet ir senovinius gražius daiktus. Ypatingą vietos pobūdį taikliai nusakė Gabrielė:

Ten, kur mes gyvenome, buvo nemažai labai senų, turtingų šeimų. Jos čia gyveno dar tais laikais, kai Amerika krovėsi nemažus turtus iš prekybos su Kinija, tad čia tebebuvo galima rasti senos orientacijos. Visi tie žmonės gyveno iš pažiūros labai kukliuose nameliuose, tačiau jie turėjo labai įdomių, nepaprastai vertingų daiktų. Ypač sidabro, amerikietiško sidabro, taip pat visokiausių Kinijos ir Japonijos meno objektų. Tai buvo ypatinga vieta. Žinoma, galėjai rasti ir proletariato miestų su didelėmis gamyklomis, audyklomis ir panašiai, tačiau Stokbridžas buvo aristokratiškas. Tai buvo Amerikos elitas.⁵

Šios eilutės iškalbingos. Jomis ne tik apibrėžiama naujųjų namų specifika, bet kartu užsimenama apie posūkius kolekcininko interese. Pagrindine ašimi ir toliau liko lituanika (ypač bibliotekoje), tačiau ėmė rasti daiktų, kurie anksčiau tarsi praslysdavo pro akis. Atsikėlusį į Stokbridžą, pora atrado kaimynystėje įsikūrusius antikvarius ir labai juos pamėgo. Jie buvo netoli, savininkai sąžiningi, kainos kur kas palankesnės nei didmiesčiuose, o pasiūla išskirtinai plati, mat prekiauta tuo, „ką buvo galima rasti tik Naujojoje Anglijoje“, t. y. daiktais, kadaise puošusiais vietos aristokratų ar „nuvorių“ vilas. Taip Varnelių namuose ėmė rasti XIX–XX a. pradžios japonų medžio raižinių, tušu tapytų ritinelių, aukštos meistrystės kiniškų širmų, rytietiškių indų, spintelių. Ypač daug bendrauta su Šefilde įsikūrusiu Williama Bradfordo salonu „Bradford Galleries“, iš kurio buvo įsigyta didžiulia Tolimųjų Rytų meno dirbinių. Impulsą domėtis tokiais objektais davė pati „Villa Virginia“: ankstesnieji savininkai buvo palikę įvairiausių dailių niekučių, tarp jų – keletą rytietiškių rinkinelių, pavyzdžiui, XIX amžiaus kiniško raudono lako dėžutes bei keramikos dirbinius. Dalį šių daiktų ir šiandien rasime Kazio Varnelio namuose-muziejuje Vilniuje.

Tiek „Bradford Galleries“, tiek vėliau atrastas „Emporium“ salonas Greit Baringtone bei smulkesni prekeiviai kolekciją ypač praturtino keramika. Čia įsigyta garsiųjų Vokietijos Meiseno ar Rozentalio dirbtuvių produkcijos (dažniausiai nuotaikingų glazūruotų figūrėlių, biskvitinio porceliano dirbinių antikine tematika), taip pat angliškojo Koulporto porceliano bei aukštos kokybės amerikietiškių dirbinių. Žavėtasi ir itališka majolika, tad šiandien muziejus puikuoja net XVI amžių siekiančiais eksponatais.

PAŽINTYS

Gyvenant Stokbridže mezgėsi naujos pažintys. Nuolat čia rezidavę ar tik vasaroti atvažiuodavę intelektualai Varneliui darė didelę įtaką. Nors, kaip vėliau pats sakys, į naujakurius tokiose vietose visuomet būdavo žiūrima įtariai, o Stokbridžas nebuvo išimtis, vis dėlto bendraminčių atsirado.

Pradedam geriau suprasti, kad Naujoji Anglija, į kurios teritoriją įeina ir Masačusetso valstija, tikrai yra senosios Amerikos kultūros židynys. Žmonių pažiūroms daug įtakos turi čia susitelkę geriausieji universitetai bei amerikiečių mokslo ir meno

pasaulio elitas, susikongravęs prie mokslo ir meno centrų bei Niujorke. Gyvendamas čia, mažame miestelyje, turi daugiau progų negu Čikagoje susitikti su gilia erudicija ir tikrai kūrybingais žmonėmis. Pavyzdžiui, neseniai pas mane lankėsi Nacionalinės galerijos Vašingtone senųjų graviūrų skyriaus kuratorius. Buvo tikrai įdomu ir malonu susipažinti su tuo jaunu rimtu mokslininku ir neeiliniu bibliofilu. Mano nuste- bimui, jis mano bibliotekoje rado jam nematytos medžiagos iš XVII–XVIII a.⁶

Šis jaunas rimtas mokslininkas, apie kurį Vilniaus univer- siteto bibliotekos direktoriui Jurgiui Tornau pasakojo Kazys Varnelis, buvo Andrew Robisonas. Nacionalinėje galerijoje pradėjęs dirbti 1973-aisiais, jis per daugiau nei trisdešimt metų kone padvigubino muziejaus senosios grafikos rinkinius ir užsitarnavo vieno geriausių meno kuratorių vardą. Nesunku numanyti, kas šį neprilygstamą Giovanni Battistos Piranesi, Francisco Goyos ir Pablo Picasso specialistą sudomino Var- nelio bibliotekoje – tuo metu dailininko kolekcija jau buvo spėjęs papildyti paties G.B. Piranesi albumas „Vedute di Roma“, įsigytas iš Vlado Daumanto. Netrukus po šio vizito dailininką pasiekė Andrew Robisono laiškas. Pasirodo, šis at- likęs „nedidelį tyrimą“ ir išsiaiškines, kad Varnelio turimas egzempliorius yra labai retas, sukomplektuotas paties Pirane- si, ir kitą tokį turi... tik Uffizi galerija Florencijoje.

Pažintis su Robisonu užsimezgė Stokbridže vasaros rezidenciją turėjusio Jerry Hatcho dėka. Su pastaruoju Varneliai palaikė itin draugiškus santykius, juos siejo bendri interesai – Hatchas buvo prisiekęs kolekcininkas, domėjęsis išskirtinai senųjų Vakarų Europos meistrų piešiniais ir ne vieną ver- tingą egzempliorių padovanojęs Nacionalinei galerijai. Arti- mai bendrauta ir su nuolat čia gyvenusiais Bishopais, ypač Beatrice Bishop Berle, kurios tėvas Cortlandtas F. Bishopas buvo garsus JAV bibliofilas.

Matyt, tokios draugystės iš dalies mezgėsi dėl to, kad nau- jakuriai Amerikos elitui buvo įdomūs, gal net šiek tiek eg- zotiški, „juk menininkui visuomet atsiveria daugiau durų nei paprastam žmogui“⁷. Visi šie ryšiai augino Kazį Varnelį kaip kolekcininką, gilino jo žinias ir ugdė estetinį pastabumą.

POKYČIAI KŪRYBOJE

Dailininko pasaulėjautai didelę įtaką padarė pati Stokbridžo aplinka: praėjusią epochą menančios architektūrinės for- mos ir gamtovaizdis. Pastarasis čia buvo ypatingas:

Nežiūrint visų vargų, džiaugiamės čia persikėlę. Vietovė la- bai graži: apylinkė kalvota, daug gražių miškų. Gamtovaizdis keičiasi kiekvieną metų laiką. Nuo išvažiavimo iš Lietuvos neteko matyti tiek gražių gamtos spalvų kaip čia.⁸

Darniai su natūraliu kraštovaizdžiu susiliejęs nuosavas parkas prisidėjo prie to, kad menininko kūrybiniame lauke ėmė dėtis iki tol neregėti dalykai. Gamta, įsileidusi kūrėją ir suteikusi šiam progą iš arti pažvelgti į savo esybę, pamažu ėmė „reikalauti“ vietos drobėje. Platūs porėmiai tarsi rėtis ėmė sijoti kaulelius ir smiltis, šimtus kartų nelyginant lupa di- dinti tai, kas gyva ir kas ne. Forma, koloritas, o svarbiausia – pati tapymo maniera ėmė keistis neatpažįstamai. Galiausiai griežtas „čikagietiškas“ geometrinės kompozicijas, paslėpusias net menkiausią teptuko pėdsaką, pakeitė jo nesigėdijan- čios organinės ir neorganinės struktūros.

Vis dėlto svarbiausia, ką Stokbridžas davė Kaziumi Varne- liui, gyvenimo pabaigoje įvardijo jis pats: „Tai buvo pačios gražiausios gyvenimo valandos, kokias esu patyręs <...>. Man ta vieta kaip Axeliumi Munthei Kaprio sala“⁹. Vila, kurią ka- dais bičiuliai juokais siūlė pervadinti „Pallazzo Kazimieras“ ar „Villa Gabrielė“, jos savininkui dovanojo taip reikalingą dvasinės ramybės laiką.

Iš Varnelio laiško nežinomam adresatui:

Štai keliais sakiniais perbėgau tą savo intensyvaus darbo lai- kotarpį ir pasijutau kakta įsiremęs į senatvės slenkstį, nors fiziškai ir dvasiškai tebeesu aktyvus. Norėčiau tik, kad mano triušas nenueitų pavėjui. Šią vasarą pas mus svečiavosi Vil- niaus universiteto bibliotekos direktorius. Diskutavome šį klausimą, būtent, gal perkelti šį turtą į Lietuvą... Jei būsiu sveikas, gal sekančiais (ar dar sekančiais) metais turėčiau nu- važiuoti į Vilnių išsiaiškinti techniškas problemas.¹⁰

Grįžimo procesas nebuvo nei greitas, nei lengvas. Tik 1998 metų rudenį kolekcija, biblioteka ir paties menininko darbai pasiekė Lietuvą, ir tik 2001-aisiais Vilniuje (Didžio- ji g. 26) duris atvėrė Kazio Varnelio vardo muziejus. O kas nutiko namams Stokbridže? „Villa Virginia“, kaip ir dalis čia buvusių vertybių, surado naujus savininkus. Bet niekur nedin- go – nors ir pasikeitęs, ansamblis gyvuoja toliau.

Aistė BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ

¹ Kazio Varnelio laiškas Diane'i Eristavi į Veneciją – 1978, balandžio 19, Kazio Varnelio namų-muziejaus archyvas.

² Interviu su Kaziumi Varneliu – 2006, sausio 5, Kazio Varnelio namų-mu- ziejiaus archyvas.

³ Interviu su Gabriele Varneliene – 2005, gruodžio 20, Kazio Varnelio na- mų-muziejaus archyvas.

⁴ Villa Virginia // Nacional Register of Historic Places – prieiga internete: <http://www.nationalregisterofhistoricplaces.com/ma/berkshire/state4.html>

⁵ Interviu su Gabriele Varneliene – 2005, gruodžio 20, Kazio Varnelio na- mų-muziejaus archyvas.

⁶ Kazio Varnelio laiškas Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriui Jur- giui Tornau – 1981, Kazio Varnelio namų-muziejaus archyvas.

⁷ Interviu su Gabriele Varneliene – 2005, gruodžio 20, Kazio Varnelio na- mų-muziejaus archyvas.

⁸ Kazio Varnelio laiškas nežinomam asmeniui – 1980, gegužės 30, Kazio Varnelio namų-muziejaus archyvas.

⁹ Alma BRAZIŪNIENĖ. Bibliofilija kaip asmenybės raiška: Kazio Var- nelio biblioteka. – Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilniaus uni- versitetas, 2008, p. 111.

¹⁰ Kazio Varnelio laiškas nežinomam adresatui – 1981(?), sausio 1, Kazio Varnelio namų-muziejaus archyvas.

Kazys Varnelis su svečiais Stokbridžo namų parke.
Nežinomo autoriaus nuotrauka. XX a. 9–10 dešimtmi.
Kazio Varnelio namų-muziejaus archyvas

